

ЗМІСТ

Засідання, присвячене вшануванню пам'яті жертв Голодомору
1932-1933 років в Україні
(П'ятниця, 23 листопада 2018 року)

Виступ Голови Верховної Ради України А.В. ПАРУБІЯ	...4
Виступ Патріарха Київського і всієї Руси-України ФІЛАРЕТА	...8
Виступ Глави і Отця Української греко-католицької церкви СВЯТОСЛАВА	...11
Виступ Надзвичайного і Повноважного Посла України В.А. ВАСИЛЕНКА	...12
Виступ голови Українського інституту національної пам'яті В.М. В'ЯТРОВИЧА	...16
Виступ голова групи дружби Україна-Португалія Асамблеї Португальської Республіки Р. БЕШІГИ	...18
Виступ співголови Українського кокусу Конгресу Сполучених Штатів Америки С. ЛЕВІНА	...20
Виступ заступника Голови Сейму Литовської Республіки Й. ЛЕСІСА	...23
Виступ генерального секретаря Світового конгресу українців С. РОМАНІВА	...24

Виступ голови Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності М.Л. КНЯЖИЦЬКОГО	...26
Виступ голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Г.М. ГОПКО	...28
Виступ голови Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Г.М. НЕМИРИ	...30
Виступ співголови Громадського комітету з вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932-1933 років в Україні І.В. ВАСЮНИКА	...31
Виступ заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності В.Є. ЄЛЕНСЬКОГО	...33
Заключне слово Голови Верховної Ради України А.В. ПАРУБІЯ	...35

**ЗАСІДАННЯ,
присвячене вшануванню пам'яті жертв Голодомору
1932-1933 років в Україні**

*Сесійний зал Верховної Ради України
23 листопада 2018 року, 15 година*

Веде засідання Голова Верховної Ради України
ПАРУБІЙ А.В.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні колеги, прошу займати місця в залі. Колеги, у нас багато запрошених, дивіться, де є вільні місця, можна заходити в ложі, в урядову і гостьову, там ще є місця. Будь ласка, проходите.

Доброго дня, шановні колеги, шановні народні депутати! У засіданні, присвяченому вшануванню пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні, беруть участь перший Президент України Леонід Макарівич Кравчук (*Оплески*), народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, Уповноважений Верховної Ради України з справ людини Людмила Леонтіївна Денісова (*Оплески*), предстоятелі церков та релігійних об'єднань України (*Оплески*). На засіданні присутні представники урядів та парламентів світу, представники дипломатичного корпусу, громадських організацій та засобів масової інформації.

Шановні народні депутати України! Шановні гості Верховної Ради України! Засідання, присвячене вшануванню пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні, оголошується відкритим.

(Трансляція відеоролика «Де б ти не був – вшануй!»).

Веде засідання заступник Голови Верховної Ради України
СИРОЇД О.І.

ГОЛОВУЮЧА. Шановні народні депутати України! Шановні гості Верховної Ради України! До слова запрошується Голова Верховної Ради України Андрій Володимирович Парубій.

ПАРУБІЙ А.В. Шановні учасники нашого засідання! Наша земля і наш народ впродовж останнього тисячоліття зазнали чимало лиха від різноманітних завойовників та поневолювачів, але за всю тисячолітню історію найбільшою трагедією для української нації став спланований і здійснений комуністичною радянською владою Голодомор.

Символічними та дуже важливими для нас, українців, є слова нещодавнього звернення Його Всесвятості Вселенського патріарха Варфоломія щодо 85-х роковин Голодомору, в якому він, зокрема, зазначив, що «історична та страждаюча Константинопольська церква-матір спілкується з усіма вами з тягарем на серці, в молитві згадуючи Голодомор українського народу – трагічну та нелюдську подію 1932-1933 років, коли безліч людей загинули від навмисного та жорстокого голоду».

За задумом організаторів Голодомору, фізичне знищення великої частини народу, а також ментальні зміни характеру українців внаслідок страждань мали б упокорити український вільний дух, втримати його в територіальних кордонах імперії і в духовному карцері «руського мира».

У Кремлі добре пам'ятали визвольний здвиг Української революції 1917-1920 років, адже його результатом стало утворення Української держави та об'єднання всіх українських земель – від Галичини та Закарпаття до Кубані та Слобожанщини, від Криму та Причорномор'я до Полісся та Сіверщини – в цілісний єдиносутнісний організм. І лише незгода між українськими лідерами та дуже багато соціальних протистоянь, нав'язаних ззовні, тоді не дали змоги втримати українську державність, до кінця звершити віковічні мрії поколінь українців.

На початку 20-х років минулого століття здавалося, що нова більшовицька влада, що утвердилася на території Російської імперії виключно завдяки терору, не потребує більше жертв, однак більшовики готували новий виток репресій. І першою жертвою, ще перед масовими розстрілами та ГУЛАгами, був призначений український селянин.

Спочатку в українських селян відібрали землю та особисте майно. Наприкінці 1927 року радянські керівні органи ухвалюють рішення про колективізацію сільських господарств. А вже у січні 1928 року розпочинаються насильницькі хлібозаготівлі з одночасним винищенням заможних господарств, яких комуністичний режим

назвав «куркульськими». До 1931 року в Україні було ліквідовано понад 352 тисячі таких господарств та буквально пограбовано близько 1,5 мільйона людей.

Напередодні Голодомору посилювався тиск на інтелектуалів та представників духовенства. Як завжди, намагалися знищити інтелігенцію, в якій тодішня влада вбачала загрозу комуністичному режиму. Антирелігійний наступ був частиною заходів зруйнування традиційного українського селянського ладу. Відбувалося тотальне нищення української церкви: храми руйнували, а священників висилали в Сибір. Українську автокефальну церкву було ліквідовано, а її клір репресовано.

Колективізація, насаджувана комуністами, наразилася на потужний опір українських селян, для яких земля та запрацьована поколіннями приватна власність були основами їхнього гідного життя. У лютому – березні 1930 року селянські заворушення, що були переважно мирними, охопили майже всю територію підрадянської України. На деякий час Сталін навіть був змушений зупинити колективізацію, але восени 1930 року знову до неї повернувся.

Українці ще добре пам'ятали події Української революції та часи Української Народної Республіки та Української держави як альтернативи більшовицькій диктатурі. Щоб вирішити проблеми, з якими зіштовхнувся комуністичний режим в Україні, більшовицька кліка вирішила масово знищити українців, і Голодомор став результатом спланованої політики Кремля, знярядям ще не баченої людством масової страти.

У липні 1933 року Україні з Москви було нав'язано завідомо нереальні плани хлібозаготівель.

7 липня 1932 року ухвалено Постанову ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», яка отримала в народі сумну назву «закон про п'ять колосків». Таємна інструкція про застосування постанови з оригінальним підписом ката Сталіна зараз експонується у Верховній Раді України (в кулуарах другого поверху). Постанова була спрямована проти селян, які, рятуючи своїх дітей від голодної смерті, змушені були нести додому кілограм чи два зерна, ними ж вирощеного. За цим документом, станом на середину 1933 року, було засуджено близько 150 тисяч осіб.

22 січня 1932 року директивою Сталіна заборонено виїзд селян з охоплених голодом територій України і Кубані, заселеної переважно українцями, які були виселені з інших місцевостей України. Виїзд було заблоковано, а тих, хто встиг виїхати, заарештовано та повернуто назад помирати голодною смертю.

Інформаційною складовою геноциду було цілеспрямоване блокування будь-якої інформації про голод, який був в Україні. Ті, хто вів щоденники про Голодомор, як Олександра Радченко, або фотографував, як Микола Бокань, були засуджені та відправлені в табори. Архівні слідчі матеріали щодо них ви також можете побачити на нашій виставці (в кулуарах другого поверху).

У СРСР тема Голодомору понад 50 років була просто заборонена. Навіть у Західному світі лише окремі журналісти, такі як Гарет Джоунс, наважувалися відверто писати про злочин штучного голоду, вчинений комуністичним режимом. Українці назавжди вдячні науковцям Роберту Конквесту, Джеймсу Мейсу, які велику частину свого життя присвятили дослідженню Голодомору.

Величезна подяка українській діаспорі у вільному світі, яка пробивала стіни навмисного замовчування, брехні та байдужості, забезпечувала широкий розголос теми Голодомору у світі.

Письменники Василь Барка, Улас Самчук та інші у своїх творах майстерним словом розповіли світові про трагедію, якої зазнали українці.

Шановні друзі! У ці дні 85-х роковин катастрофи хочу особливо подякувати парламентам та урядам усіх країн, які офіційно визнали Голодомор 1932-1933-х років геноцидом українського народу. Нагадування про цю трагедію є обов'язковою складовою всіх моїх міжнародних поїздок і всіх моїх міжнародних контактів.

І я сьогодні хочу із щирою подякою звернутися до наших польських колег. Хочу вам повідомити, що позавчора, 21 листопада 2018 року, Сенат Республіки Польща одноголосно прийняв постанову «У роковини Голодомору в Україні» (*Оплески*), в якій зазначено: «Ми віримо, що поширення знань про цю велику трагедію в Європі сприятиме кращому розумінню наслідків, які тягнуть за собою комуністична ідеологія і тоталітаризм». І наголошено, що ще 2006 року Сенат Республіки Польща у спеціальній постанові визнав українську оцінку цих подій, визнав Голодомор як злочин геноциду. І, що важливо, в польському Сеймі ця постанова була підтримана одноголосно всіма політичними силами. Дякую вам, наші друзі! (*Оплески*).

Ми маємо пам'ятати, чого добивалися нелюди, які спланували і безжально здійснили Голодомор. Внаслідок геноциду померли мільйони українців, а ще мільйони залишили власні домівки. У деяких селах було повністю зруйновано традиційний уклад життя, знищено приватну ініціативу. Окрім жахливого злочину масового вбивства, була здійснена підступна спроба нелюдськими потрясіннями та стражданнями зламати український національний характер.

Я це добре пам'ятаю, моя бабуся з Бабаїв біля Харкова до останніх днів свого життя мала тільки одну ціль – нагодувати нас, маленьких онуків. В усіх, хто пережив трагедію Голодомору, коли помирали рідні і близькі, залишився величезний внутрішній злам.

Однак головною ціллю більшовиків-русифікаторів були українські діти. «У школі проводилася політика «закінчення українізації», – розповідає Микола Петренко. – Це для мене, першокласника, було дуже дивно. Навесні 1933-го заходить до класу наша вчителька, Тамара Миколаївна, а в руках у неї вузлик зі шматочками битого скла. Роздала кожному по шматочку, і ми видряпували з «Букваря» гачечок із літери «г». Це саме тоді літеру «скасували» як надто українську».

Більшовики запекло намагалися вирвати в українців історичну пам'ять, бажання бути господарем своєї землі та майна, перетворити їх на безродних космополітів – без історії, без роду, без мови, без віри. Але Україну їм знищити не вдалося. Незважаючи на мільйонні жертви, український народ знайшов у собі волю і силу відродитися та вирватися з російського ярма.

Сьогодні ми вибороли і творимо незалежну Українську державу. Тут, у цьому залі, ми законодавчо закріпили декомунізацію, засудили і заборонили антилюдські ідеології – нацистську і комуністичну. Український народ у селах і містах викоринив згадки про катів по всій Україні – від заходу до сходу.

Сьогодні, як і 85 років тому, проти нас – той самий ворог. Адже лише назва змінюється – царська Росія, Радянський Союз, Російська Федерація – насправді це та сама Російська імперія зі своїми комплексами і зі своєю агресією. І так само, як і тоді, ворог хоче не тільки фізично вбити українців на фронті, а передовсім намагається знищити наш український дух, українську церкву, українську мову.

Але ми, українці, більше ніколи і нікому не дозволимо нас знищувати і зневажати. Не дамо забирати в України майбутнє.

Ми нічого не забули і не забудемо – ворог за все заплатить. Сьогодні українська відповідь озлобленій Москві: незалежній європейській Українській державі – бути (*Оплески*), Українській помісній православній церкві – бути (*Оплески*), закону про українську мову – бути! (*Оплески*). Із мільйонів запалених свічок, свічок пам'яті, зродиться спопеляюче ворога полум'я української перемоги. Слава Україні! (*Оплески*).

Шановні колеги, пропоную вшанувати хвилиною мовчання пам'ять усіх жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні.

(Хвилина мовчання).

ГОЛОВУЮЧА. Шановні колеги! Поки Голова Верховної Ради повертається на своє робоче місце, я звертаюся до тих, які стоять у дверях: прошу вас, проходите, в залі є достатньо місць. Будь ласка, чи до залу, чи до лож. Дякую вам дуже.

Веде засідання Голова Верховної Ради України
ПАРУБІЙ А.В.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні колеги, з великою повагою передаю слово для виступу Патріарху Київському і всієї Руси-України Філарету. Запрошую (*Оплески*).

ФІЛАРЕТ, Патріарх Київський і всієї Руси-України. Вельмишановний Андрію Володимировичу, Голово Верховної Ради України! Шановні народні депутати України! Шановні представники української влади! Дорогі українці! Я виступаю з цієї важливої трибуни України не лише як предстоятель Української православної церкви Київського патріархату, а й як один з останніх свідків Голодомору.

У 1932-1933 роках мені було чотири роки, і я добре пам'ятаю, що відбувалося. Тільки я не розумів тоді, яка мета і хто керує цим, і яка причина того, що, як казали батьки, врожай був великий у 1932 році, а хліба не було. А куди ж дівався хліб? Вивезли. А для чого вивезли? Це я зрозумів уже потім, коли почав досліджувати причини Голодомору.

А причина Голодомору – те, що, як засвідчив перепис населення, у Радянському Союзі українців було 85 мільйонів, а росіян – 65 мільйонів. І тому безбожне радянське керівництво, яке сиділо в Москві, вирішило знищити українців, щоб вони не переважали російський народ. Це одна причина. І перепис 1939 року свідчить, що українців стало 65 мільйонів, хоч було 85 мільйонів, а росіян, навпаки, стало більше.

Друга причина – це слова Бухаріна, який сказав: «Хто володіє хлібом, той має владу». А хлібом володіли українські селяни, і тому вони, за словами Бухаріна, мали фактичну владу. Тому почався процес колективізації, для того щоб передати хліб у руки радянської влади. А українські селяни не хотіли йти в колгоспи, і це була друга причина знищення українців – щоб заволодіти хлібом.

Тому, що це був цілеспрямований Голодомор на знищення українців і на знищення українського хлібороба, немає ніяких заперечень. Мій батько працював на цементному заводі біля села, і робітникам цього заводу хліба не давали. Чому? Тому що вони – селяни, вихідці з села, їх треба було знищити. І тому батько з сім'єю переїхав на шахту, де працювали переважно росіяни, і росіянам хліб давали, хоч і небагато: робітникам – 400 грамів, членам сім'ї – 200 грамів. Тому мені і моїм братам давали по 200 грамів хліба, а дідові не давали, бо він селянин. Тому дід помер від голоду, бо не було хліба.

Цю правду повинні знати не тільки ми, а й увесь світ. І ми раді тому, що світ підтримує нас, підтримує правду: Голодомор – це не голод був, це було знищення українського народу, знищення українського хлібороба, для того щоб панувати. І ми дуже вдячні всім державам, які визнали Голодомор 1932-1933 років як геноцид. Я думаю, що з часом весь світ визнає, бо це дійсно так, це був геноцид, а не просто голод. І те, що нас, українців, визнають як народ, який пережив геноцид, утверджує нашу Українську державу. І тому зараз по всьому світу говорять про український геноцид поряд з іншими геноцидами. І український народ укріплюється, зміцнюється.

Апостол Павло колись сказав про християн, що нас убивають, а ми живі. Так і ми, українці, можемо сказати: нас знищували, а ми живі. І не тільки живі, а й утверджуємося, бо маємо Українську державу, яка зараз проходить випробування. Випробування на те, достойні

ми мати свою державу чи не достойні. І наш народ сказав: ми достойні мати свою державу, бо у нас і багата історія, і ми – народ давній.

Тому не випадково молоді люди йдуть добровільно на схід захищати свою землю. Ідуть добровільно не тільки вперше, а й, отримавши поранення, вилікувавшись, знову повертаються туди. Про що це свідчить? Це свідчить про велику любов до своєї рідної землі, що йому дорожче, щоб його народ був свободний, вільний, ніж у рабстві. Тому ми співаємо: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу...» І це правда, і ми не тільки співаємо, а й покладаємо душу за нашу свободу, бо ми в рабстві жити не хочемо і не будемо жити ніколи! (*Оплески*).

І я хочу відзначити, що в цьому процесі боротьби за утвердження Української держави велику роль відіграє Українська православна церква Київського патріархату (*Оплески*), так само, як і інші християнські церкви, православні і неправославні, які теж беруть активну участь у захисті нашої рідної української землі. І ми зараз чекаємо від Вселенського патріарха Варфоломія визнання Української православної церкви автокефальною, тобто незалежною церквою не тільки від Москви, а й від самого Константинополя. Ми будемо незалежні від усіх центрів і отримаємо Томос.

Так ось ця ідея не тільки нас утверджує, вона приводить буквально в тремтіння Москву, бо якщо Українська церква буде визнана автокефальною, це означає, що Москви в Україні не буде (*Оплески*), не буде московського духу, а пануватиме українство.

Ми шануємо росіян, які живуть на території України, але шануємо тоді, коли вони люблять землю, яка їх годує, яка їх прийняла. А якщо вони не люблять землю, то вони нам – не брати. Треба любити цю землю і дякувати за те, що вона їх годує.

Ми віримо і переконані, що єдина Українська православна церква буде в Україні, і що Українську державу не знищать ніякі ворожі сили, тим більше російські. І я бажаю, щоб ми, українці, насамперед єдналися, бо в єдності – наша сила. Причина всіх бід, які український народ пережив за тисячолітню історію, – наша роз'єднаність. Тому і в молитві ми звертаємося: «Боже, нам єдність подай». І коли буде єдина Українська православна церква, разом з іншими християнськими церквами і представниками інших релігій, які люблять землю, на якій живуть, ми побудуємо міцну Українську державу,

яка буде запорукою, основою миру не лише в Європі, а загалом у світі. Слава Ісусу Христу! Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

Я маю честь запросити до слова Главу і Отця Української греко-католицької церкви Блаженнішого Святослава (*Оплески*).

СВЯТОСЛАВ, *Глава і Отець Української греко-католицької церкви.* Ваша Всесвятосте! Преосвященні владыки! Всечесні отці! Достойний пане Голово Верховної Ради України! Представники Української держави! Дороге наше світове українство, яке тут присутнє! Достойні представники дипломатичного корпусу! Шановні гості! Слава Ісусу Христу! Ми із болем та сумом згадуємо в ці дні жертв великої трагедії, злочину проти людства, а також рани, яка була нанесена тілу не тільки українського народу, а й усього людства, – знаної під словом Голодомор. Ми сьогодні хочемо перед нашим Господом і Спасителем пом'янути усіх жертв, бо не ми, але Він знає ім'я кожного, яке записане на небесних скрижалях.

Проте, згадуючи цю трагедію, я хотів би сьогодні згадати і героїчні сторінки цих роковин, тобто всіх, які намагалися бути голосом людей, у яких голос відібрали, – тих, які рятували жертв цієї величезної трагедії. Я хотів би сьогодні згадати свого великого попередника – праведного митрополита Андрея Шептицького, який першим серед усіх лідерів світової думки і, мабуть, першим серед церковних лідерів разом зі своїм галицьким єпископатом підняв голос на захист вмираючих українців на Великій, як тоді казали, Україні.

24 липня 1933 року наші владыки скерували до світової громадськості історичного листа «Україна в передсмертних судоргах». У листі є такі слова: «Кров робітників, що в голоді орали чорнозем України, кличе про пімсту до неба. Усіх християн цілого світу, усіх віруючих у Бога, а особливо всіх робітників і селян, передусім усіх наших земляків, просимо прилучитися до цього голосу протесту та болю і розповсюдити його у якнайдальші країни світу».

Саме з ініціативи Андрея Шептицького у Львові був створений комітет національного порятунку, який потім підтримало православне духовенство Польщі, а відтак цей комітет поширився в усіх країнах Європи і світу, зокрема в Канаді, в Північній Америці.

Наші владиками були не лише першими, які наважилися говорити правду на цілий світ, вони почали в діяльний спосіб рятувати від голоду братів і сестер за Збручем. В усіх наших парафіях, в усіх наших громадах почали збирати кошти, а відтак харчі. Це є дивно, але кошти і харчі доходили до тих, хто їх потребував. Тепер невідомо, скільки вдалося їх зібрати, але в тодішніх польських злотих це були десятки тисяч. Притому що українці самі не були дуже багатими у післявоєнні роки. Тож завдяки праці української громади у цілому світі голос вмираючого наддніпрянця був почутий, до нас приєдналися представники інших церков, інших народів.

Я хотів би, щоб кожен, хто живе на благодатній українській землі, почув голос крові, що волає сьогодні до неба. Я хотів би, щоб кожен, хто приїжджає на цю благодатну землю, і кожна чесна людина в усьому світі прислухалася до цього голосу... Ми сьогодні молимося за всіх жертв Голодомору і просимо у Господа, щоб Він прийняв дітей української землі у свої обійми. І ми сьогодні хочемо із вдячністю згадати всіх, хто рятував тих жертв. Вічна пам'ять нашим братам і сестрам, вбитим штучним голодом в Україні. Вічна слава і дяка всім тим, хто рятував хоча б одну українську душу. Бо, як каже древня мудрість, хто рятував хоча б одну людину, той рятував цілий світ. Слава Ісусу Христу! Слава Україні! *(Оплески)*.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

Перед тим як надати слово наступному промовцю, я хочу повідомити, що на кожному робочому місці є навушники, ви можете скористатися перекладачем. Бо я чую, що дехто перекладає. На другому каналі можна отримати переклад.

Шановні колеги, до слова запрошується Надзвичайний і Повноважний Посол, експерт з міжнародного права, доктор юридичних наук, професор Володимир Василенко *(Оплески)*.

ВАСИЛЕНКО В.А., *Надзвичайний і Повноважний Посол України.* Шановний пане Голово! Шановні учасники засідання! Голод – жахливе слово і вбивче явище. Внаслідок голоду людина може втратити дароване Богом життя. Упродовж тисячоліть під час численних війн держави час від часу використовували голод як засіб примусу захисників обложених фортець до припинення опору. Засіб

жорстокий і антигуманний. Однак обложені завжди мали вибір – або вмерти голодною смертю, або здатися і залишитися живим. Голод як зброя ніколи не використовувався проти власного населення, а тим паче в мирний час.

У 1932-1933 роках в умовах миру ленінсько-сталінський комуністичний режим, за фасадом якого ховався привид російського імперіалізму, свідомо застосував в Україні голод як найжорстокішу абсолютну зброю масового знищення, не залишаючи мільйонам українців жодних шансів на порятунок. За допомогою цієї диявольської зброї українській нації було завдано апокаліптичного за своїми масштабами і наслідками удару. Але нація вистояла і завдяки невтомним зусиллям своїх кращих синів і дочок відродилася, відновила незалежну Українську державу. У ній ми живемо сьогодні і шануємо пам'ять вбитих голодом мільйонів українців.

Нині російський імперіалізм знову кинув нам смертельний виклик, розпочавши проти України збройну агресію. Її мета не відрізняється від мети Голодомору – знищення української нації та її державності. Найкращим пам'ятником жертвам Голодомору і всім, хто віддав своє життя за волю України, стане перемога у нав'язаній Україні війні. А вона неодмінно буде за нами (*Оплески*).

Штучно організований в Україні голод, який тепер увесь світ називає Голодомором, став найбільшим злочином вбраного у більшовицькі шати російського імперіалізму проти української нації – злочином геноциду.

Оперта на марксистські догми, ленінсько-сталінська доктрина виходила з химерної перспективи побудови єдиної всесвітньої пролетарської держави. Її системоутворювальним ядром мала стати більшовицька Росія. У цій державі не було місця ні селянству, ні окремим націям, оскільки селянство вважалося «реакційним», а отже, зайвим класом, а нації мали злитися в безлику пролетарську масу, яка не має своєї Вітчизни.

Організовуючи штучний голод в Україні, тоталітарний комуністичний режим прагнув винищити українських селян, які становили питому частину української нації і які не сприймали комуністичні ідеї та владу, чинили впертий опір спробам позбавити їх приватної власності на землю і запровадити в Україні земельний устрій, що суперечив світоглядним цінностям і віковичним традиціям українців.

Українську націю владні кола обох імперій – царської (білої) і комуністичної (червоної) – завжди розглядали як системоруйнівний чинник і потенційну загрозу їх цілісності і самому існуванню.

Геноцидне знищення голодом українського селянства стало складником багатоходової і багатоцільової превентивної каральної операції, спрямованої проти української нації як такої. У той час більшість селян були українцями, а більшість українців були селянами. Серед сільського населення українці становили переважну більшість, а в деяких районах їх чисельність перевищувала 90 відсотків. Отже, режим знищував українців, тому що вони були селянами, а селян – тому що вони були українцями.

Використаний як зброя для упокорення України Голодомор став засобом «остаточного вирішення» земельного питання по-комуністичному. Сьогодні певні бізнесові і залежні від них політичні кола прагнуть вирішити земельне питання в Україні по-олігархічному. Останніми роками в Україні ведеться настирлива пропаганда такої моделі «вільного» ринку землі, запровадження якої може призвести до створення гігантських земельних латифундій і завершитися новою катастрофою, не менш руйнівною для всієї нації, ніж Голодомор (*Оплески*).

Найкращим вшануванням пам'яті жертв Голодомору було б закріплення в Конституції України такої норми-принципу: «Основою земельного устрою України є фермерське приватне господарство родинного типу» (*Оплески*). З метою втілення цього принципу в життя необхідно розробити і ухвалити детальний закон, який відповідно до статті 14 Конституції України назвати «Про охорону і збереження землі як національного багатства» (*Оплески*).

Закон має передбачати запровадження в Україні цивілізованого ринку землі на основі відмови від примітивного ставлення до неї як до звичайного товару. Виписані в законі умови купівлі-продажу землі мають виключати можливість її розграбування та руйнації чи власними олігархами, чи іноземним капіталом. Необхідно виходити з того, що земля є товаром особливого роду і стратегічним національним ресурсом, від збереження якого залежать добробут і безпека всієї української нації та, врешті-решт, існування української національної державності європейського типу.

Шановне товариство! Голодомор став брутальним засобом війни проти української мови – ключової ознаки ідентичності української нації, її інтегральної цілісності та єдності.

Влада білої імперії боролася проти української мови шляхом всіляких її заборон і обмежень. Керманичі червоної імперії вдалися до значно злочинніших дій.

Вбиваючи голодом мільйони українських хліборобів, комуністичний режим фізично знищував носіїв української мови. Голодомор мав наслідком істотне зменшення їх числа.

У вражених голодом і горем українських селах на певний час змовкла українська пісня, яка завжди була надійним оберегом української мови, національних традицій та історичної пам'яті народу. Натомість у 1934 році комуністичною владою було рекомендовано до виконання близько 500 нових пісень, здебільшого творів російських композиторів. Водночас створювалися обмеження для української народної пісні.

Комуністичний режим використав Голодомор як привід для згортання українізації в Україні та поза її межами. З тих пір хвили русифікації з більшою або меншою інтенсивністю накочуються на Україну.

Вже в незалежній Україні за бездіяльності, а то й за потурання влади відбулося витіснення української мови з багатьох важливих сфер суспільного життя всупереч вимогам статті 10 Конституції України. Верхом цинізму стало оголошення власниками радіо- і телеканалів української пісні «неформатом», що фактично було її забороною.

Сьогодні процес русифікації України здається певною мірою зупиненим. Головним чином завдяки гірким урокам російської збройної агресії, внаслідок якої Україна втратили саме ті частини своєї території, де зусиллями місцевої влади за мовчазної згоди влади центральної відбулася зачистка всього українського і вільно діяли адепти і агенти «руського мира».

Тому я дуже радий почути рішучість Голови Верховної Ради України щодо ухвалення вже на поточній сесії закону про українську мову як державну.

В умовах протидії російській агресії «неформатом» має стати все, що спрямоване проти української мови, суспільної та державної єдності України.

Надзвичайно важливим є донесення всієї правди про Голодомор, про його причини та наслідки і до громадян України, і до міжнародної спільноти. Через цілий комплекс причин все ще до кінця не вирішена проблема визнання Голодомору має два виміри – національний і міжнародний.

Як свідчать соціологічні опитування, в Україні поступово відбувається постійне збільшення числа опитаних громадян, які визнають Голодомор злочином геноциду (близько 80 відсотків), але ще значна їх кількість (15-20 відсотків) не погоджуються з цим або не визначилися.

На міжнародному рівні злочином геноциду Голодомор визнали законодавчі органи більше 20 держав.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Будь ласка, завершуйте.

ВАСИЛЕНКО В.А. Попри важливість міжнародного визнання Голодомору злочином геноциду проти української нації, пріоритетне значення має свідома переконаність всіх громадян України у геноцидній природі Голодомору, розуміння ними справжніх причин та наслідків нашої національної трагедії.

Лише за цих умов правда і пам'ять про Голодомор морально гуртуватимуть українське суспільство і зміцнюватимуть політичну єдність країни. Слава Україні! *(Оплески)*.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям Слава!

До слова запрошується голова Українського інституту національної пам'яті Володимир Михайлович В'ятрович *(Оплески)*. Будь ласка, пане Володимире.

В'ЯТРОВИЧ В.М., голова Українського інституту національної пам'яті. Доброго дня, шановні учасники меморіального зібрання пам'яті жертв Голодомору!

Знищити українців як націю – мета організаторів Голодомору. Остаточо ліквідувати мову, культуру, історію, все те, що робило нас унікальними в цьому світі. Тому масштаби злочину такі великі, тому вбито мільйони людей. Але його жертвами стали й ті, хто вижив у 1932-1933 роках. Бо мали забути, хто вони, ким були їхні предки, що

мають зберегти для світу їхні нащадки. Мали забути, хто і за віщо їх убивав.

Смерть і забуття – ціль Сталіна та його поплічників щодо українців. Вона не досягнута. Українці вижили і не забули. Ми існуємо і пам'ятаємо. Ми існуємо, бо пам'ятаємо.

Пам'ятаємо про Голодомор.

Ми пам'ятаємо, як внутрішні суперечки допомагали зовнішньому ворогу.

Ми пам'ятаємо, що стається з тими, кому забракне сили відстояти свободу. Хто проміняє її на хліб, вслід за свободою втратить і його.

Ми пам'ятаємо, як дорого коштує віра у привабливі гасла. Як «землю селянам» перетворилося на «в землю селян».

Але ми також пам'ятаємо українців, які піднімалися на боротьбу проти комуністичного режиму. Своїми повстаннями вони завдавали йому дошкульних ударів, робили його слабшим, неспроможним повторити потім десь інде, в поневоленій ним частині Європи, злочини масштабу Голодомору.

Ми пам'ятаємо тих українців, які ділилися останнім шматком хліба, які, ослаблені голодом, показували світові силу людяності.

Ми пам'ятаємо помсту молодого українця у Львові за вбивство мільйонів його братів та сестер, яка стала виявом національної гідності.

Ми пам'ятаємо тих українців, які берегли пам'ять про пережите, хоча платили за це волею, а часом навіть життям.

Ми пам'ятаємо тих неукраїнців, які мали силу казати світові правду, навіть тоді, коли ніхто не хотів її чути.

Ця пам'ять – наш реванш за мільйони вбитих. Вона робить нас сильнішими, бо в пам'яті вони оживають і стають поруч з нами в теперішній боротьбі.

Тому спадкоємці тодішніх вбивць досі прагнуть стерти цю пам'ять. Вони намагалися переписувати наші підручники історії, закривали тут архіви, поширювали брехню про Голодомор у світі.

Але правда виявилася сильнішою, пам'ять – нездоланною. І такими ж зробила нас.

Руки дитини, яка 20 років тому вперше запалила свічу пам'яті, сьогодні стали руками солдата, які тримають автомат і захищають батьків.

Очі, які тоді вмивалася сльозами від розповіді бабці про пережите у 1932-33 роках, нині впевнено дивляться на ворога через приціл.

Нація, яка єдналася в хвилини вшанування померлих із голоду в минулому, сьогодні об'єдналася, аби захистити своє майбутнє, і створила потужну армію. Скорбота за вбитими предками дає нам сили захищати себе і нащадків. Ми пам'ятаємо! Ми сильні! (*Оплески*).

Веде засідання заступник Голови Верховної Ради України
СИРОЇД О.І.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую.

На нашому засіданні присутні представники парламентів держав – наших партнерів. І зараз я маю велику приємність запросити до слова голову групи дружби Україна-Португалія Асамблеї Португальської Республіки Рікардо Бешігу. Будь ласка.

Ви так само можете скористатися навушниками, кому потрібен переклад.

БЕШІГА Р., голова групи дружби Україна-Португалія Асамблеї Португальської Республіки. Шановний пане Голово Верховної Ради України! Шановні народні депутати України! Шановні члени Кабінету Міністрів України! Всечесні отці! Ваші високоповажності панове послі! Дорогі друзі! Від імені уряду, парламенту і Президента Португальської Республіки дякую вам за запрошення взяти участь у цьому високоповажному міжнародному зібранні з нагоди з 85-х роковин Голодомору – акту геноциду українського народу. Від імені парламенту та народу Португалії я хочу висловити солідарність та повагу українцям, які постраждали від однієї з найтяжчих трагедій у своїй національній історії, що сталася у 1932-1933 роках.

Багато мільйонів людей, більше 7 мільйонів, загинули внаслідок реалізації економічної та ідеологічної програми радянської держави. Зусилля міжнародної спільноти були спрямовані на їх підтримку, тоді як радянський уряд перестав дбати про життя своїх громадян. Це був не лише злочин проти українців, а й злочин проти людяності.

Ми сьогодні віддаємо шану жертвам, які загинули внаслідок цієї варварської політики, а також вшановуємо тих українців, які чинили спротив жорстокості та насильству, що сприяло формуванню потужної національної ідентичності та було виявом їхнього прагнення до свободи.

Пам'ятати Голодомор – означає пам'ятати історію політичних та ідеологічних моделей, які заохочували війну, пригноблення, насильство, що залишили глибокі шрами у свідомості людей. Сьогодні ми ставимо собі запитання: чому упродовж історії людства відбувалося стільки актів насильства проти беззахисного населення? Вони чинилися в ім'я ідеології та були частиною політичної стратегії, спрямованої на те, щоб завоювати владу і втримати її. Тому ми закликаємо держави підтримувати мир та поважати міжнародне право. Ми закликаємо уряди не керуватися в політиці лінгвістичними, культурними або етнічними принципами.

Із печаллю та гіркотою я згадую, що після 1945 року понад 20 мільйонів людей загинули в ході різних конфліктів у різних частинах світу. Після Другої світової війни більшість суспільств відмовилися від політичних моделей, що призводили до війни та насильства, і перейшли на принципи гуманізму та демократії, визнаючи дотримання прав людини тією межею, яку не дозволено перетинати жодній нації.

У зв'язку з цим я хочу згадати, що в 1945 році було прийнято Хартію Організації Об'єднаних Націй, у 1948 році – Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Ці історичні документи ознаменували початок нового світу, стали запорукою миру і процвітання.

І зараз ми дивимося на те, що несе нам майбутнє. У багатьох частинах світу існують кризові явища, але ми вважаємо, що повага до закону, до прав людини має переважати макіавеллівські принципи утвердження влади, утримання влади і превалювання національних інтересів.

Однак ми можемо сказати, що нині політика щодо окупованих територій повертається, і це є результатом діяльності тих, хто перебуває при владі, хто виношує ідеї розділеної Європи та владної ієрархії. Ми вважаємо, що слід використовувати і наднаціональні

інструменти, які сприятимуть підтриманню миру та збереженню миру в усьому світі.

Упродовж останнього століття відбувалися не лише brutальні акти сталінської влади проти українського народу, а також і інші грубі порушення міжнародних правил і принципів, міжнародного права. Тому те, що сталося, стосується не лише радянського уряду та українського народу, ті акти і політика, які завдали такої шкоди українському народу, були також спрямовані і проти міжнародного права та інтересів всієї світової спільноти.

Загальновідомо, що Португалія підтримує суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України (*Оплески*) і засуджує включення Криму та Севастополя до складу Російської Федерації. Португалія вважає, що це є незаконним з позиції міжнародного права.

Тому я маю таке послання до цього форуму. Ми солідарні з українським народом у вшануванні пам'яті жертв Голодомору.

Ми солідарні з українським народом щодо захисту незалежності та територіальної цілісності Української держави.

Ми солідарні з українським народом у реалізації його сподівань на перетворення в частину об'єднаної Європейської Спільноти, дотримання цим народом принципів демократії, миру, верховенства права та добробуту (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧА. Дякуємо вам, пане Бешіга. Дуже дякуємо парламенту Португальської Республіки за визнання Голодомору геноцидом. Дякуємо вам за підтримку (*Оплески*).

Наступний промовець – великий друг України, конгресмен Сполучених Штатів Америки, засновник і співголова Українського кокусу Конгресу США, автор закону про встановлення пам'ятника жертвам Голодомору у Вашингтоні Сандер Левін (*Оплески*). Пане Левін, з великою пошаною запрошую вас до слова.

ЛЕВІН С., співголова Українського кокусу Конгресу Сполучених Штатів Америки. Дякую. Я підготував виступ, але хочу почати з того, що мої враження від сьогоднішньої події лише збільшують, посилюють моє переконання в тому, що ніщо не перешкодить українському народу вибороти демократію, ніщо і ніхто (*Оплески*). Сподіваюся, я не порушу регламент виступу.

Багато десятиліть тому, коли ще навчався в коледжі, я прочитав книжку про Радянський Союз. Я сприйняв цю книжку як намагання виправдати повну відсутність демократії та панування авторитаризму в Радянському Союзі. Що буквально вистрибувало із сторінок цієї книжки і закарбувалося в моїй свідомості – намагання пом'якшити нову для мене тему – голоду в Україні 1932-1933 років. Автор стверджував, що розповіді про голод були значно перебільшені, і зазначав, що загинуло набагато менше мільйонів людей, ніж припускалося раніше. Ця небезпечна, недостойна і нечутлива мова закарбувалася в моїй пам'яті на багато років.

Можу сказати, що ці міркування мене також переслідували, коли я у складі делегації конгресменів відвідав Сараєво, а також Сербію та Хорватію, зустрівся з президентом Слободаном Мілошевичем. Я пам'ятав про це, коли після повернення закликав Президента США Клінтона не забувати Боснію.

У 1992 році до мого виборчого округу на виборах до Конгресу США входила територія з великою українсько-американською громадою. Мої стосунки з українськими друзями і бесіди з широкого кола питань, до яких я був залучений протягом двох десятиліть, були життєво важливими для моєї роботи в Конгресі. Наслідком цього стало формування у 1997 році Українського кокусу Конгресу США. Це дало змогу членам конгресу з усієї країни, які були зацікавлені в розвитку відносин США з Україною, об'єднатися та спільно працювати над розбудовою цих відносин.

Я досить яскраво пам'ятаю, як доєднався до протесту в Посольстві України у Вашингтоні під час Помаранчевої революції, коли тодішня українська влада фальсифікувала результати демократичного голосування.

Ще одним незабутнім досвідом для мене стало приєднання до акції протесту біля Українського культурного центру у Воррені (штат Мічиган) під час Революції гідності, п'ята річниця якої відзначається цими днями.

Всі ці переживання, а також багато інших, які я поділяв з українсько-американською громадою протягом останніх 40 років, надихнули мене представити в Конгресі закон, який дозволив побудувати у Вашингтоні вражаючий монумент жертвам Голодомору (*Оплески*). Цей зворушливий монумент, вдало розташований поблизу Капітолію,

є важливим свідченням жахливої плями у світовій історії та життєво важливим досвідом для навчання прийдешніх поколінь.

Голодомор є нагадуванням про ціну демократії. Поширення правди про голод придушувалося тоталітарним радянським режимом. Однією з переваг демократії є відсутність перешкод для поширення правди та зменшення бар'єрів, які треба долати. Голодомор – це і заклик до боротьби за свободу, до боротьби проти авторитаризму (*Оплески*).

Як сказав колись Вінстон Черчилль, ніхто не сподівається, що демократія є найбільш досконалою або в усьому правильною. Він сказав, що демократія є найгіршою формою правління, за винятком всіх інших форм, які були випробувані в той чи інший час.

Нині існує небезпека постання авторитарних режимів у різних місцях світу. Це робить намагання України щодо опору агресії, збереження своєї незалежності та розвитку демократії ще важливішими.

Голодомор був зброєю, яку диктатор використав проти українського народу. Ця трагедія має посилити нашу рішучість у боротьбі за свободу і демократію, убезпечити від того, щоб робити героїв з диктаторів (*Оплески*). Україна це пережила, має свідчення того, що таке тоталітарний режим, і переконалася на власному досвіді, що подолати виклики демократії не так просто. Тому подолання загроз для демократії, таких як несправедливість і корупція, залишається першочерговим завданням. Сполучені Штати Америки підтримують Україну в її зусиллях (*Оплески*).

Для мене було боляче, але важливо прочитати документальні свідчення з нової книги Енн Епплбаум «Червоний голод. Війна Сталіна проти України». У моїх нотатках зазначено дві цитати з цієї книги, якщо дозволите, я зачитаю одну з них. Вона описала зворушливі спогади однієї людини:

«Матері з дітьми на руках справляли найсильніше враження. Я пам'ятаю, як бачив одну таку матір, вона була схожа більше на тінь, ніж на людину. Вона стояла біля дороги і тримала на руках практично кістяк своєї дитини, яка замість того, щоб смоктати порожні материнські груди, смоктала свої маленькі суглоби, вкриті тонкою, майже прозорою шкірою. Я не знаю, скільки таких нещасних спромоглися вижити.

Кожного ранку, йдучи на роботу, я бачив тіла померлих від голоду, які лежали на узбіччі, вздовж доріг, під деревами, і як їх потім забирали геть».

Такі особисті історії треба пам'ятати. Геноцид, якщо чітко не визнати, що це геноцид, може уможливити подібні акти геноциду і в майбутньому.

На завершення хочу сказати, що Борис Потапенко з Мічигана є другом мені і моїй дружині, яка присутня тут. Я хочу завершити словами (пробачте мені мою українську) «ми будемо пам'ятати». Ми будемо пам'ятати жертв Голодомору (*Оплески*). Дякую за увагу.

Веде засідання Голова Верховної Ради України
ПАРУБІЙ А.В.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую. Дякуємо пану Левіну, великому другу України.

До слова запрошується заступник Голови Сейму Литовської Республіки Йонас Лесіс (*Оплески*). Прошу.

ЛЕСІС Й., заступник Голови Сейму Литовської Республіки. Шановний пане Голово Верховної Ради України! Шановні народні депутати України, представники уряду! Шановні послы та інші гості! Дозвольте зачитати слово Голови Сейму Литовської Республіки та особисто подякувати за запрошення на це засідання.

«Шановні друзі! Ми відзначаємо 85-ті роковини однієї з найтрагічніших сторінок в історії українського народу – Голодомору. Не осягнути розумом масштаб цієї трагедії, наслідком якої стали мільйони жертв. За два роки, у 1932-1933 роках, померло до 10 мільйонів людей.

Голод настав не через стихійне лихо, посуху чи неврожай, це був результат цілеспрямованої політики сталінської влади. Тоталітарна система, віднімаючи примусом продукти харчування, оточуючи блокадою села і навіть райони, створила для українців такі умови, що вони не могли вижити. Знищені цілі покоління українських землеробів, придушені національна самосвідомість і національна ідентичність, а держава залишилася розколотою соціально та економічно.

Литва ще 2005 року визнала Голодомор геноцидом українського народу (*Оплески*). У жовтні 2018 року Сенат Сполучених Штатів Америки також одногolosно прийняв таку резолюцію. Ми пам'ятаємо, що злочини проти людяності не мають строку давності, тому підтримуємо прагнення України закріпити цей болісний історичний досвід у міжнародному масштабі.

Згадуючи сплановане знищення українців окупаційною радянською владою – великий Голодомор в Україні, вшануємо пам'ять невинних жертв, збережимо історичні події в пам'яті прийдешніх поколінь і запам'ятаймо попередження на майбутнє, що незалежність не надається, ми маємо її будувати, обороняти і розвивати.

Литву і Україну єднають особливі дружні відносини між державами і людьми: обидва народи пройшли тривалу та складну боротьбу за свою свободу і безпеку. Щиро вас підтримуємо, бажаємо ніколи не втратити відповідальність за людей свого народу та рішуче будувати єдину демократичну і квітучу державу.

Висловлюю вам щиру повагу

Голова Сейму Литовської Республіки Вікторас Пранцкетіс» (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам і Сейму, і Голові Сейму, нашим великим друзям із Литви.

Колеги, я запрошую до слова голову Міжнародного координаційного комітету у справі Голодомору, генерального секретаря Світового конгресу українців Стефана Романіва (*Оплески*). Прошу, пане Стефане.

РОМАНІВ С., генеральний секретар Світового конгресу українців. Слава Ісусу Христу! «Коли суспільство відзначає трагічні дати своєї історії, воно проходить очищення правдою про минуле і відповідальністю за майбутнє країни. Ми ще не все зробили, щоб пошанувати мільйони замучених голодом співвітчизників», – пише Валентина Борисенко у книжці «Свіча пам'яті: Усна історія про геноцид українців у 1932-1933 роках».

Сьогодні, напередодні 85-ї річниці Голодомору-геноциду, до Києва приїхало понад 300 делегатів і гостей з 29 країн світу із мережі Світового конгресу українців. Ми приїхали сюди, щоб вшанувати пам'ять про багатомільйонних жертв Голодомору та приєднатися до

вироблення шляхів подальшої співпраці з міжнародного визнання Голодомору геноцидом.

Представляючи на цьому засіданні Світовий конгрес українців, що є голосом понад 20-мільйонної української діаспори, хочу, наскільки це можливо, представити нашу величезну невпинну працю з інформування про Голодомор у світі та визнання його геноцидом на глобальному рівні.

Попри тотальне заперечення Голодомору в Україні радянською владою і такими журналістами, як В. Дюранті, уже в 1932-33 роках українська преса Канади і США опублікувала низку статей, наприклад «Москва заперечує голод на Україні» («Свобода», 20 серпня 1933 року). У 1933 році Союз українок Америки вже направляв посилки з допомогою. У 1948 році центральна управа Співки української молоді в Німеччині організувала першу маніфестацію. Меморандуми про Голодомор в Україні, прокламації, заяви, поминальні маніфестації, щорічні громадські заходи та церковні відправи, конференції, спорудження пам'ятників – це лише короткий перелік величезної праці української діаспори.

Немає жодного сумніву, що крок за кроком така праця наших попередників відкрила очі світу на сплановану акцію радянського режиму, яку вперше кваліфікував геноцидом відомий польський правник єврейського походження Рафал Лемкін. Саме він зазначив, що не просто випадок масового вбивства, це акт геноциду, знищення не лише людей, а й культури і нації в цілому.

Важливо пригадати, що в 1980-х роках Світовий конгрес українців зібрав та задокументував численні докази і спогади очевидців Голодомору, у 1984 році ініціював створення міжнародної комісії для розслідування голоду в Україні 1932-33 років. У 2010 році ця комісія у своєму остаточному звіті зробила історичне ствердження про те, що Голодомор був штучним голодом і що радянську владу слід за це рішуче засудити.

Треба відзначити великі старання американської української громади для створення комісії конгресу США, яка 1988 року чітко заявила: Йосип Сталін та його прибічники вчинили геноцид проти українців у 1932-33 роках.

У 2008-2009 роках значним поступом стала співпраця СКУ з найвищими органами державної влади України, налагоджена завдяки меморандуму про співпрацю.

Для широкомасштабного відзначення у 2008 році 75-ї річниці Голодомору Світовий конгрес українців створив Міжнародний координаційний комітет у справі Голодомору, який у співпраці з Адміністрацією Президента України, Міністерством закордонних справ України, Українським інститутом національної пам'яті провів міжнародну акцію «Незгасима свічка», що була започаткована в Австралії та завершилася в Києві. Ця акція успішно пройшла у 33 країнах світу.

У 2010 році Світовий конгрес українців організував по всьому світу міжнародну акцію «Свічка моління» під гаслом: «Не дамо згасити свічку пам'яті».

Цього року з нагоди 85-ї річниці Голодомору Світовий конгрес українців разом з Міністерством закордонних справ України, Українським інститутом національної пам'яті та Національним музеєм «Меморіал жертв Голодомору» розпочав міжнародну акцію «Запали свічку пам'яті», яка протягом 80 днів відвідала різні міста країн світу і завтра завершиться тут, у Києві. Тому сьогодні українці діаспори як ніколи об'єднані з нашим народом.

Цього року Світовий конгрес українців започаткував збір даних нащадків жертв Голодомору по всьому світу, щоб у майбутньому разом з ними передавати історію про Голодомор. Окрім того, наша праця втілилася у прийнятті резолюцій про визнання Голодомору геноцидом українського народу 17 державами світу.

Завершую словами, з яких почав. Ми ще не все зробили, щоб пошанувати мільйони замучених Голодомором співвітчизників. Отже, і далі працюймо під нашим гаслом: «Україна пам'ятає – світ визнає!». Слава Україні! *(Оплески)*.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

До слова запрошується голова Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності Микола Леонідович Княжицький *(Оплески)*.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л., голова Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності *(загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, політична партія «Народний фронт»)*.
Ваша Святосте! Ваше Блаженство! Преосвященні владыки, всечесні отці, представники церков і релігійних організацій! Пане Президенте!

Пане Голово! Шановні члени уряду! Дорогі гості! Після 85 років від трагічних подій 1932-1933 років світ приходить до розуміння того, що Сталін зі своїми поплічниками здійснили злочин геноциду проти українського народу. Голод був штучним, скерованим проти українського селянства і всього українського народу. Поряд з винищенням селян, знищувалася українська інтелігенція та остаточно згорталася політика українізації по всіх теренах, де проживали українці, – і в УРСР, і на Кубані, в Зеленому Клині, в Казахстані.

Ми як представники Української держави можемо констатувати, що цю частину нашого боргу перед невинно убієнними мільйонами наших земляків і предків виконуємо. Світ чимраз більше знає про українську трагедію та про неї пам'ятає. І зусилля в цьому напрямі необхідно продовжувати.

Разом з тим українським історикам, історикам з інших держав і нам як політикам потрібно задуматися і працювати над відповіддю на інші запитання. Чому в 1932-1933 роках Європа і світ мовчали про Голодомор? Незважаючи на те, що всі держави, які мали свої дипломатичні представництва в СРСР, зокрема в УРСР, про штучний характер великого голоду знали, так само, як розуміли, що метою Сталіна було винищення української нації. Більше того, вони не мали проблем з визначенням масштабів трагедії, їхні приблизні дані коливалися між 4 мільйонами і 7 мільйонами жертв.

Однак на форумі Ліги націй лише декілька держав, зокрема скандинавські країни та особисто норвезький прем'єр-міністр Йоган Людвіг Мовінкель, підтримали засудження злочинних дій російського комуністичного режиму. Світ, у тому числі дипломатичні великі держави (Великобританія, Франція, Сполучені Штати Америки), вже готувався до залучення Сталіна до грона великих цього світу. «Майже демократа» – хочеться деколи іронічно додати.

Ольгерд-Іполит Бочковський, блискучий український соціолог, голова Комітету допомоги голодуючим у Чехословаччині, описав хворобу тодішньої Європи у статті «Безхребетна Європа». У визначальному українському голосі про етичний упадок тодішньої Європи – і наслідки, які це принесло для всього континенту.

«Давніше, – він стверджував, – Європа реагувала на те, що й як сталося. Тепер її цікавить передовсім, де й у кого щось трапилось.

Залежно від цього вона або мовчить, або реагує.

Злочин перестає бути злочином, кривда кривдою, утиск утиском, насильство насильством у зв'язку з тим, чи вони сталися, наприклад, у Москві або в Берліні, по цей чи по той бік совітського кордону...

Ще не запізно протестувати проти большевицького терору. Європа мусить надолужити те, що злочинно досі прогавила.

Протестуючи проти диктатури Гітлера, мусить протестувати також проти диктатури Сталіна. Лиш тоді її протест не буде кон'юнктурним, але досягне морального патосу, на вислів людяності й засуду насильства взагалі».

Ці слова мають дуже актуальне значення. І сьогодні в Європі дуже багато сил, які намагаються виправдати російську агресію та російські злочини. Безхребетність Європи щодо Голодомору в кінцевому результаті призвела до змови Гітлера і Сталіна, які розпалили пожежу Другої світової війни. І ті, які виправдовують політику Кремля зараз, ведуть Європу до нової трагедії. Тому таким важливим завданням є нагадування Європі і всьому світові про український Голодомор.

Пам'ятаючи про жертв Голодомору, ми маємо також пам'ятати про тих, хто намагався допомогти. Українці поза межами СРСР розгорнули велику акцію допомоги голодуючим братам та інформували, як могли, світову громадську думку. На заклик греко-католицького митрополита Андрея Шептицького Віденський архієпископ, католицький кардинал Теодор Інніцер створив Міжнародний міжконфесійний комітет допомоги, якому підпорядкували комітети з Європи, США і Канади. Плекаймо про них пам'ять, бо в лиху годину вони дали прекрасне свідоцтво людяності та високих моральних і етичних стандартів. А без них політика завжди стає боями без правил і правом сильного. Дякую. Слава Україні! *(Оплески)*.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

До слова запрошується голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Ганна Миколаївна Гопко *(Оплески)*.

ГОПКО Г.М., голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, політична партія «Об'єднання «Самопоміч»). Слава Ісусу Христу! Коли мільйони українців вмирали від голоду, чи уявляли вони, що сьогодні, через 85 років, у сесійній залі парламенту вже

незалежної України буде таке поважне товариство? Чи думали вони тоді, що, вбиваючи голодом українців, сталінський режим мав на меті вбити Україну?

І я хочу подякувати всім, хто приїхав сьогодні з різних куточків світу, щоб разом з нами пом'янути тих невинно загиблих і щоб разом з нами подякувати тим, хто тоді допомагав Україні, для того щоб встала Україна і світ правди засвітила.

Я переконана, щоб централізувати повну владу в руках Сталіна, потрібно було знищити другу радянську республіку, а отже, вигубити українське селянство, українську інтелігенцію, українську мову, українську історію у розумінні народу, знищити Україну як таку. Калькуляція була дуже простою і вкрай примітивною: немає народу – отже, немає окремої країни, а в результаті немає проблеми.

Така політика в класичному розумінні цього слова означає геноцид. Саме ці слова і таке розуміння найбільшого у ХХ столітті злочину проти України описав Джеймс Мейс у книзі з незвичайною назвою «Ваші мертві вибрали мене...». І ми дякуємо Джеймсу Мейсу за те, що він відкривав світові правду, за те, що він вивчив українську мову. І таких, як він є дуже багато – які приїхали, які закохалися в Україну і зрозуміли трагедію нашого народу, але з позиції сили, з позиції не туги, а потуги нашої держави.

І тому, колеги, сьогодні я хотіла б сказати до інших: не бійтеся. Ті держави світу, які ще не визнали Голодомор геноцидом, а деякі з них бояться це зробити, бо не хочуть псувати відносини з Кремлем, я закликаю вас, як у Біблії: не бійтеся! Бо правда потрібна всьому світу навіть більше, ніж вона потрібна для нас.

Дійсно, найголовніше, що визнання і засудження геноциду є запобіжником його повторення в майбутньому. правонаступниця СРСР Росія не визнала Голодомор геноцидом, засекретивши ключові документи злочину комунізму. І сьогодні, колеги, коли ми згадуємо тут жертв Голодомору і кажемо, що ми сильні, Україна протистоїть Кремлю. Українська армія є однією з найпотужніших у Європі, і ми даємо відсіч, ми стали контриб'ютором європейської безпеки.

Колеги, я хотіла б сказати, що Україна вистояла і вистоїть, завдяки і вашій підтримці зокрема. Тому я вірю, що одного дня на Червоній площі (так само, як у 1991 році, коли настав кінець імперії зла, на танку в Москві був український прапор) замість похованого Леніна, цього ідола сатанізму, у Москві буде пам'ятник жертвам Голодомору, тому що буде сильна Україна (*Оплески*).

Ми віримо, що ті мільйони, які загинули, з неба помагають нам, для того щоб не тільки відбулася сильна Україна, а й для того щоб у Росії ті мільйони, які чекають, що через успішну Україну нарешті побачили справедливість. Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякуємо вам, пані Ганно, як натхненнику нашого сьогоднішнього зібрання.

Запрошую до слова народного депутата України, голову Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Григорія Михайловича Немирю (*Оплески*). Будь ласка, пане Григорію.

НЕМИРЯ Г.М., голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»). Шановний пане Голово! Пані і панове! Голодомор. Жнива скорботи. The harvest of sorrow. Вже багато сьогодні в цій залі говорили про цю жахливу подію в історії українства, в історії всього людства. Святіший Патріарх Філарет ділився спогадами свого дитинства на Донбасі. Я, як і він, народився і виріс на Донбасі. Я впевнений, що багато людей в цій залі і поза нею мають родичів, які не пережили геноцид, і тому ми маємо не лише про це пам'ятати, ми маємо доносити цю правду до всіх в Україні і до всіх за її межами.

Конгресмен Левін цитував документальні свідчення з однієї з нещодавно виданих книжок. Я також хочу зацитувати свідчення Голодомору в місті Єнакієвому. Місто, яке зараз знаходиться на території, яку не контролює українська влада. Це спогади з книжки американського історика Гіроакі Куромії, яка так і називається: «Свобода і терор у Донбасі»:

«...дивимося – під парканом лежить жінка... Мертва. Ми підійшли, й біля неї дитинка. І жінка мертва, а дитинка жива. І вона така – до одного року... І воно витягло в мамі груди і смочче. А мати ж мертва. Ну, і ми з братом стали і плачемо... І тут їде *truck*, санітарна машина, яка підбирає ті трупи. А вони там ходили постійно, бо дуже багато було трупів, лежало. І вони хапають, то зскакують два чоловіки там, за ноги ту жінку, нагору, ту дитину туди, в *truck*, де мертві лежать. Повезли туди на звалку, на цвинтар отак... Жінку й дитину...»

Тисячі таких свідчень, від яких просто сльози навертаються!

Проте коли ми говоримо про жахливу трагедію, ми також маємо говорити, що трагедії не бувають випадковими або вибірковими. Згадуючи про трагедію українства, ми також мусимо згадувати, що під час Голодомору загинуло багато представників національних меншин – німців, поляків, болгар, євреїв, багато з тих, які, зокрема, жили й на Донбасі. Ми маємо про це згадувати, тому що Україна різноманітна, але Україна має бути єдиною...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Прошу хвилину.

НЕМИРЯ Г.М. ...хто визнав її своєю Батьківщиною.

І в кінці цієї книжки є слова, які я також хочу процитувати:

«Сталінський терор був розправою над свідомістю. Донбас був притулком для всіх, хто тікав від закону, і тому Сталін мав усі причини вважати, що там можливе геть усе. Диктатор тероризував Донбас, тому що цей регіон символізував свободу».

Зараз тероризують всю Україну, тому що Україна символізує свободу.

Я думаю, такі уроки ми маємо вивчити. Вивчення уроків означає, що ми всі відповідальні за те, щоб Україна була вільною, щоб в Україні можна було вільно дихати не лише тепер, а й у майбутньому.

Я хочу подякувати всім нашим іноземним гостям за те, що вони зараз у цій залі символізують підтримку і солідарність з Україною. Дякую за увагу (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам.

До слова запрошується співголова Громадського комітету з вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932-1933 років в Україні Іван Васюник. Будь ласка, пане Іване.

ВАСЮНИК І.В., *співголова Громадського комітету з вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932-1933 років в Україні.* Високоповажні учасники засідання! 28 листопада 2006 року в цій залі відбулася подія, яка за своїм значенням зіставна з ухваленням Акта проголошення незалежності України.

Після відновлення незалежності Україна програла на багатьох фронтах: поступилися на духовному (досі розділена наша церква), віддали інформаційний простір, залізли в економічну кабалу, підсівши на «газову голку» Росії. І лише після Революції Гідності ми поступово відновлюємо позиції.

Визнання парламентом України Голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу знаменувало чи не єдину на той час нашу перемогу в гібридній війні путінської Росії проти України. Це була перемога над страхом, хоч би як протидіяв нашому народу страх, хоч би як намагався Кремль перекреслити нашу пам'ять і застерегти інші народи, хоч би як ховалися на той час від національної пам'яті наші власні державці, хоч би як боялися слова «геноцид» чиновники і партійці.

Напередодні голосування в кулуарах цієї зали я зустрічався з народними депутатами. Член фракції Партії регіонів зі сльозами на очах розповідав, що Голодомор вбив майже всю його родину, але він не може йти проти рішення фракції і не голосуватиме за законопроект.

Скільки ще й тепер страху і зрадництва у цій залі під час розгляду питань війни і миру, окупації Росією українських територій і не лише... Чому? Може, тому що ми й після Революції Гідності не провели люстрації політичного класу? (*Оплески*). Хоча б за ознакою голосування за диктаторські закони 16 січня 2014 року.

Голодомор з того часу увійшов у світовий словник, у тканину людської пам'яті. У ці дні пам'ять жертв Голодомору вшановує український народ, вшановують люди й уряди в цілому світі.

Масштаб пам'яті – це ми. Масштаб пам'яті може бути малим – саме таким буде й народ, і масштаб пам'яті може бути вічним. Історія склалася так, що саме масштаб пам'яті про Голодомор є для нас, українських громадян, мірилом і національної, і людської чесності. Відновлена пам'ять про минулу трагедію стала важливим фактором творення новітньої української нації. Це пам'ять не лише про наше минуле, це шлях до розуміння наших сьогоденних випробувань і творення нашого майбутнього.

Збереження пам'яті і будівництво Української держави потребують великих зусиль, тому нам поки що рано втішатися і заспокоюватися, маємо навчитися завершувати наші національні справи. Закликаю відновити повномасштабну роботу над Національною книгою

пам'яті. Треба нарешті прийняти закон про встановлення кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору (*Оплески*). Мегазавданням для української та світової громадськості є організація суду над комунізмом. Україна повинна стати ініціатором і центром його проведення, за нас цього ніхто не зробить.

І на завершення. У 2010 році режим Януковича зупинив будівництво Меморіалу жертв Голодомору. Два роки тому Президент України Петро Порошенко підтримав звернення нашого громадського комітету та Світового конгресу українців про відновлення будівництва, а вже у квітні 2018 року Прем'єр-міністр Володимир Гройсман заклав капсулу будівництва, Перший віце-прем'єр-міністр Степан Кубів взяв на себе лідерську роль у реалізації проекту.

Ми пройшли дуже важливі віхи. Спільний колектив українських та польських архітекторів розробив проект музею. Починаючи з суботи, в Залі пам'яті меморіалу ви можете ознайомитися з цим проектом. Він символізує правду, що проривається крізь багатолітні заборони. У світі такі музеї будують у партнерстві держави і бізнесу. Світовий конгрес українців, Громадський комітет з вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932-1933 років в Україні та Меморіальний комплекс пам'яті жертв голодоморів в Україні заснували Міжнародний благодійний фонд розвитку Меморіалу жертв Голодомору. Збір коштів розпочався. Думаю, що українські підприємці та політики стануть першими жертводавцями в цей фонд. А далі кожна українська родина може запалити свою символічну свічку у пам'ять понад 7 мільйонів вбитих Голодомором українців (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам.

І зараз заключний виступ – народного депутата України, голови робочої групи з підготовки та проведення нашого засідання Віктора Єленського, який був організатором цього заходу з Апаратом Верховної Ради України. Будь ласка, пане Вікторе (*Оплески*).

ЄЛЕНСЬКИЙ В.Є., заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, політична партія «Народний фронт»).
Ваша Святосте, Ваше Блаженство, Ваше Преосвященство, отці!
Шановні наші послы, міністри, представники парламентів держав

світу! Дякую вам за те, що ви сьогодні з нами. Я можу годинами роздивлятися фото українського селянства, зроблені напередодні найстрашнішої у світовій історії трагедії селянства. Красиві, горді обличчя, вишиванки, намиста, спрацьовані руки, причепурені діти на колінах – цілий світ дивиться на нас, ціла Атлантида, яку невдовзі поглине океан сліз і крові. Цих людей вбивали і не давали рятуватися, а тим, хто врятувався, не давали оплакати своїх замордованих.

Під кам'яними опудалами, зведеними на честь вбивць і катів, вцілілі пошепки розповідали дітям і онукам моторошну історію цієї трагедії. І вже четверте покоління мучиться питанням: як це могло статися і чому це сталося? Це питання стукає в серця і мозок і інтелектуалів зі світовим ім'ям, філософів, істориків, і людей зовсім простих, яким вже десятиліття не дає спокійно жити передсмертний біль замордованих голодом.

Один з них, вже дуже літній чоловік, розповідав мені колись, як у 1933 році під Борисполем вмирав від голоду його батько. На порозі смерті батько постійно повертався до подій 1920 року, до Бориспільського повстання, яке вибухнуло в Борисполі і в прилеглих селах проти чекістів і проти загінівців. У церквах били на сполох і закликали чоловіків братися до зброї. «Я не пішов, – згадував помираючий, – моя дружина щойно народила, я не міг. А якби пішов, то загинув би, як воїн, а не пух би зараз від голоду, – казав він. – А якби пішли всі, хто залишався тоді по хатах, то ми не знали б зараз таких мук». Ця страждаюча людина, яка 85 років тому стояла на порозі вічності, мала беззастережну рацію: якби ми були тоді...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Будь ласка, 30 секунд.

ЄЛЕНСЬКИЙ В.Є. ...якби були ми сильні. Право бути єдиною і сильною, право бути державою Україна отримала не дарма. Вона вповні заплатила і платить за це. Вічна слава полеглим! Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОСИ ІЗ ЗАЛУ. Героям слава!

(*Трансляція відеоролика «Ти приніс мені яблуко?»*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Масштабна трагедія Голодомору, що сталася 85 років тому, назавжди вкарбована в історію та пам'ять українського народу. Українське суспільство, політики, всі ми маємо глибоко засвоїти трагічні уроки нашої історії, щоб вони в жодному разі ніколи не повторилися.

Згадуючи катастрофу Голодомору, прошу всіх завтра, в суботу, 24 листопада, у День пам'ять жертв голодоморів о 16 годині за київським часом запалити свічки пам'яті та вшанувати всіх українців, яких знищив тоталітарний комуністичний колоніальний режим.

Хочу подякувати всім, хто взяв участь у нашому зібранні, – народним депутатам, членам уряду, іноземним гостям, отцям. Шановні колеги, наша пам'ять про ці події має надавати нам сили, щоб ніколи і ніяк більше ця трагедія не повторилася.

Засідання, присвячене вшануванню пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні, оголошується закритим. Дякую (*Оплески*). Слава Україні!

ГОЛОСИ ІЗ ЗАЛУ. Героям слава!